

Viroa venäläisille

AINO VALMET — ELLEN UUSPÖLD — ELLEN TURU *Uitšebnik estonskogo jazyka — Eesti keele õpik*. Valgus, Tallinn 1981. 502 s.

Muutama vuosi sitten ilmestyi uusi viron kielen oppikirja venäläisiä varten. Tämä tarttolaisten yliopistonopettajien Aino Valmetin, Ellen Uuspöldin ja Ellen Turun laatima teos on laajin ja perinpohjaisin saatavissa oleva apuneuvo viron kielestä kiinnostuneille. Sen vuoksi se ansaitsee huomiota osakseen lahden tälläkin puolella. Meillähän on viime vuosina ilmestynyt pari viron kielen oppikirjaa, jotka on kuitenkin läheisen rakenteellisen sukulaisuuden varjolla laadittu niukanlaisiksi; monet kieliopilliset selitykset on niissä korvattu ylimalkaisilla viittauksilla äidinkieleemme. Senkin vuoksi on kiintoisaa tarkastella, miten viroa opetetaan vieraampaa kieltä puhuville.

Oppikirja on laadittu lehtorihoitoiseen opiskeluun hyvin laajalle peruskurssille. Se on alkuaan tarkoitettu käytettäväksi lähinnä Viron korkeakoulujen venäjänkielissä osastoissa, mutta sen mukaan opiskellaan myös osassa niistä Neuvostoliiton yliopistoista (esim. Joškar-Olassa), joissa viro sukukielenä kuuluu opetusohjelmaan.

Teos alkaa lupaavasti eräänlaisella orientaatiolla viron kielen ominaislaatuun: johdantoon on koottu viisitoista tyypillistä fonologian, morfologian, syntaksin ja leksikon piirrettä, jotka poikkeavat venäjän kielestä, esim. pituusasteet, astevaihtelu, kieliopillisten muotojen ilmaiseminen toisaalta suffiksien, toisaalta vartalonsisäisten äännevaihteluiden tai jopa muuttumattoman sanavartalon avulla, jolloin kontekstista käy ilmi sijamuoto, ja edelleen mm. totaalisuuden ja partiaalisuuden kategoriat, yhdyssanojen paljous. Muutamissa kohdissa selitetään ilmiöitä samalla sekä liian perinpohjaisesti että liian ylimalkaisesti (esim. sijasysteemi, infinitiivit), jotta kieleen vielä perehtymätön lukija pystyisi niitä täysin käsittämään. Silti opiskelija solahdutetaan

tällä tavoin kätevästi sisään viron kielen maailmaan, niin ettei hänen tarvitse lähteä opintomatkalleen sokkona, tietämättä mitä on odotettavissa.

Ensimmäisessä jaksossa selvitetään viron kielen ääntämystä ja ortografiaa. Jakson aloittaa kuvaus viron artikulaatio-*baasiksesta*, joka on matalampi kuin venäjässä; tästä seuraa äänteiden suurempi höllyys venäjään nähden. Oman jaksonsa saavat myös *assimilaatio* ja *palatalisaatio*, venäjälle tyypilliset ilmiöt, jotka kuitenkin esiintyvät virossa paljon heikompina ja rajoitteisemmin. Tällainen ääntämyksen ja myöhemmin yksityisten äänteiden yksityiskohtainen vertailu venäjän kieleen on sangen tarpeellinen. Usein oppikirjoissa näkee juuri näissä kohdin *syllistytävän* ylimalkaisuuteen; ilmoitetaan kyllä erot, mutta ei kiinnitetä huomiota niihin moniin yksityiskohtiin (esim. vokaalifo-*neemien* rajat) tai toisaalta vaikuttavimpiin yleispiirteisiin (esim. artikulaatio-*baasis*), jotka kuitenkin vaikuttavat äänteiden erottamiseen ja siten koko puheen ymmärtämiseen.

Oman jaksonsa saavat edelleen *paino* sekä *pituus*, joka oudosti on käsitelty ennen varsinaista äänteiden erittelyä. Koska kirja ei ole tarkoitettu pelkästään filologeille, on kaikessa esityksessä pyritty pysyttelemään deskriptiivisyydessä ja välttämään turhaa kielitieteellisten tai -historiallisten selvitysten painolastia. Niinpä käsiteltäessä kvantiteettia mainitaan *kestoasteet* ja esimerkkejä niistä ja keskitytään kuvaamaan lähinnä niiden ääntymistapaa (mikä tietenkin venäjänkieliselle tuottaa vaikeuksia). Kielioppien ja ilmeisesti niiden mallin mukaan oppikirjojen yleensä esittämät käsitteet sisä-äänne ja sanakesto on aiheellisesti jätetty syrjään niin tässä kuin myöhemmin astevaihtelua selvitettäessä. Kolmas pituusaste on erotettu toisesta yksinkertaisesti merkitsemällä ylipitkän tavun eteen sanastossa *gravis*, esim. *saada, postikaart*. Tämä on varmasti parempi ratkaisu kuin monipolvisen ja silti aukkoisten sääntöjen antaminen.

Yhdessä yksinäisäänteiden kanssa on

esitetty myös diftongit ja geminaatat. Kunkin äänteen tuottaminen artikulaatioelimissä on sanallisesti tarkkaan kuvattu verrattuna venäjän vastaaviin äänneisiin. Useissa tapauksissa (esim. soinnillisten ja suhusibilanttien yhteydessä) on myös maininta puhekielen ääntämistavoista. Jaksoon on liitetty kymmenisen sivua ääntämisharjoituksia, joissa keskitytään ennen kaikkea äänneiden pituuseroihin, diftongeihin ja vokaalien keskinäiseen suhteeseen. Valitettavasti kirjaan ei liity ääninauhaa: harjoitukset on ajateltu käytävän läpi opettajan johdolla.

Ortografia-osassa esitellään viron aakosto, venäläisten nimien transkriptio ja tavutussäännöt.

Johdattelevan alkujakson jälkeen alkavat itse kappaleet, joita on neljäkymmentä. Kappaleiden rakenne on aina samanlainen: ensiksi käsitellään kielioppiasioita, sen jälkeen seuraavat tekstit ja niihin liittyviä kysymyksiä, edelleen kappaleen sanasto ja harjoituksia.

Kielioppi on kappaleiden laajin osa. Kahlattuaan koko kirjan läpi opiskelijalla pitäisi olla päässään viron peruskielioppi, sillä pääpiirtein se on mahdutettu näiden kansien väliin. Juuri kieliopillisen osan kanssa tekijät epäilemättä ovat eniten painiskelleet muokatessaan sen ei-fenno-ugristien ja ei-filologiain sulatettavissa olevaan muotoon. Menestyksekkäästi he ovat selättäneet materiaalin tuottamat vaikeudet. Kieliopin ilmiöitä esiteltäessä on pyritty ytimekkyyteen, pitkien selitysten välttämiseen. Tämä on usein vienyt kaavioiden ja taulukkojen käyttöön. Termit ja lyhyet selitykset on ilmoitettu sekä venäjäksi että viroksi; kaavioiden tekstit on laadittu viroksi ja suppeat kommentaarit venäjäksi. Kaavioita seuraavista esimerkkilauseista on valitettavasti käännetty yleensä vain ensimmäinen. Tämä ratkaisu ei tunnu kovinkaan hyväksyttävältä, sillä lauseiden kääntäminen on opiskelijalle usein kohtuuttoman vaikeata. — Laajat kielioppikokonaisuudet on jaettu useaan kappaleeseen.

Kieliopin esittely etenee yksinkertaisemmista asioista vaikeampiin: aloitetaan

'olla'-verbin taivutuksesta ja predikatiivilauseista (venäjässä ei tällaisissa lauseissa käytetä kopulaa) ja yleensä preesenstaivutuksesta; sitten seuraavat yks. gen., mon. nom., yks. partit., astevaihtelu, paikallissijat, imperfekti, mon. gen. ja sen jälkeen muut monikon sijat, komparaatio, infinitiivit; viimeisissä kymmenessä kappaleessa esitellään loput modukset ja partisiipit, selvitetään sellaisia kokonaissysteemejä kuin verbin merkkimuotoja ja pre- ja postpositioiden järjestelmää sekä joitakin johto-opin seikkoja. Deklinaation selvittely siis painottuu alkuun ja konjugaation loppuun. Lauseoppia ei ole erikseen käsitelty, mutta jonkin verran se tulee esille mm. sijojen ja infiniittisten muotojen käyttöä esiteltäessä. Etenkin varhemmissa kappaleissa on tarpeen mukaan myös pelkin esimerkkilausein annettuja tietoiskuja kieliopin kohdista, jotka selvitetään yksityiskohtaisesti vasta myöhemmin. Esimerkiksi jo 7. kappaleessa puhutaan *ma-* ja *da-*infinitiiveistä ja niiden käytöstä, mutta laajasti ne käsitellään vasta 31. kappaleessa. Monet kieliopilliset muodot myös esiintyvät aluksi ilman selitystä, ja vasta myöhemmin ne sijoittuvat oikeaan paikkaansa järjestelmässä. Näin on epäilemättä ollut pakko tehdä, sillä muuten kaikki kielioppiasiat kasautuisivat alkuun tai vaihtoehtoisesti tekstit vaikeutuisivat liian hitaasti eikä kirjaan olisi saatu niin paljon asiaa ja sanastoa kuin nyt. Monissa tapauksissa on liikaa luotettu esimerkkien ilmaisuvoimaan ja jätetty selitykset pois: tarvitaan opettaja kommentoimaan.

Voi sanoa viron kieliopin tulleen onnistuneesti sulatetuksi tähän käsikirjaan, mutta muutamia huomautuksia sopii silti esittää:

Astevaihtelu on viron kieliopin epäilemättä hankalimpia asioita etenkin ei-itämerensuomalaiselle opiskelijalle. Kirjan johdanto-osassa, lueltaessa viron ja venäjän eroja, selostettiin tätä foneettis-morfologista ilmiötä yleisemmin ja viitattiin sen historialliseen alkuperään. Astevaihtelun esittely on jaettu neljään kappaleeseen (9.—12.): ensin käsitellään klusii-

lien kestovaihtelu, sitten assimilaatio (= laatu vaihtelu *mb : mm, ld : ll* jne.), kolmanneksi muu laatu vaihtelu (kato, muuttuminen) ja lopuksi muiden kuin klusiilien kestovaihtelu. Kussakin ryhmässä on monta eri tyyppiä; verbit ja nominat on käsitelty erikseen. Nomineista on annettu nom., gen. ja partit. ja verbeistä *ma-* ja *da-* infinitiivit sekä prees. yks. 1. pers. Yks. gen. ja partit. ja mon. nom. on opetettu kirjassa jo ennen, joten osa niiden muodostamisesta tarvittavasta tiedosta annetaan vasta jälkikäteen. Havainnollisuuden vuoksi on heikko aste taulukoissa laadottu kursiivilla ja vahva alleviivattu; tätä käytäntöä on noudatettu myös myöhemmissä kielioopin kohdissa. Laatu vaihtelu-kohdassa annetaan esimerkkejä ns. *kaduma*-tyypistä (s. 119) tapauksista, joissa on vaihtelu *d : Ø, g : Ø, d : j*. Samaan on liitetty myös *sulgema : sulen*, vaikka siinä on kyse konsonanttiyhtymän vaihtelusta yksinäiskonsonantin kanssa ja se siksi poikkeaa kaikista muista kohdan sanoista. Samoin on jätetty pois *rg : r*-vaihtelu. Kokonaan mainintaa vaille ovat jääneet *lb : lv, rb : rv, lg : lj, rg : rj*. Ne on implisiittisesti sisällytetty *b : v, g : j*-tapauksiin, mutta ehkä järkevämpää olisi kuitenkin käsitellä erikseen konsonanttiyhtymien laatu vaihtelu. Tällöin mukaan tulisivat myös nyt kokonaan puuttuvat *sk : s* ja *hk : h*.

Substantiivintaivutusta ei esitellä deklinaatioittain vaan on kulloinkin kerätty yhteen tietyt sanatyypit päätteittäin, jolloin samaan kohtaan tulee tietenkin eri deklinaatioihin kuuluvia tapauksia. Kaa vioiden jälkeen luetellaan joukko samalla tavalla taipuvia sanoja. Epäilemättä tällainen esitystapa on järkevä ratkaisu eilingvisteille tarkoitettussa oppikirjassa, etenkin kun viron — toisin kuin venäjän — deklinaatiot sisältävät hahmoltaan hyvin erilaisia sanoja.

Paikallissijat esitellään pareittain kolmessa kappaleessa (13.—15.), ja neljännessä (16.) on vielä tiivistelmä niistä ja paikallissijaisia adverbeja. Sijojen käytön ja funktioiden esittelyä seuraa yleensä luettelo kyseistä sijaa vaativista verbeistä

ja esimerkkejä niistä postpositioista, joissa sija esiintyy. Melko hyvin on pystytty selvittämään sisä- ja ulkopaikallissijojen eroja. Piirrokset täydentävät sanallisia selityksiä. Illatiivin lyhyttä muotoa esitellessä on unohdettu mainita, että se on astevaihtelusanoissa aina vahva-asteinen. Habitiivisen ja kognitiivisen suhteen ilmaisemiseen käytettyjä allatiivia, adessiivia ja ablatiivia olisi voinut selittää yhtenevästi, samanlaisena sarjana kuin esim. lokaalisia suhteita kuvaavat kohdat, siis haltuuntulona, hallussaolona ja hallusta pois joutumisena. Nyt varsinaisesti vain adessiiviin liitetään funktio 'kuuluminen jhk, omistaminen', kun taas allatiivi määritellään väljästi 'suunnaksi saajalle' ja ablatiivi epämääräisesti 'henkilöksi josta tekeminen on lähtöisin', vaikka olennaisempaa on habitiivinen tai kognitiivinen muutos, esineen tai asian siirtyminen pois ablatiivin osoittamalta henkilöltä. Tällainen esimerkkisarja olisi voitu lisätä myös tiivistelmään, jossa nyt on ainoastaan lokaalista suhdetta ilmaisevia tapauksia. Adessiivin käsittelyssä olisi voitu tästä habitiivista suhdetta ilmaisevasta kohdasta erottaa *kuningal on külm*-tyyppiset koki lauseet, koska ne eivät liity omistamiseen ja koska ne venäjässäkin kuuluvat eri rakennetyyppiin. (Aivan kirjan alkukappaleessa, jolloin adessiivin muodostusta ei ole vielä esitelty, on kyllä kiinnitetty huomiota näiden tyyppien erilaisuuteen ja annettu niistä esimerkkejä.)

Essiivin ja translatiivin käytön ero (20. kpl.) on saatu ilmi melko hyvin, koska sitä on venäjän kielen avulla helppo havainnollistaa. Essiivin käsittelyssä oudokuttaa kohta, jonka mukaan (*on inimesena* -tyyppinen appositioadverbiaali ilmoittaisi vertailua, mikä ei tietenkään pidä paikkaansa. Venäjän komparatiivinen *kak*-partikkelikaan, jonka avulla tällaiset lauseet käännetään, ei tässä tapauksessa ilmaise vertailua vaan 'jonakin, jossakin ominaisuudessa' olemista.

Objektiin liittyviä asioita selostetaan ainakin kymmenessä kappaleessa. Pääsäännöt, lauseen myönteisyys — kielteisyys, verbin ilmaiseman toiminnan jatku-

vuus — päätyneisyys, verbin imperatiivisuus tai futuurisuus, jotka vaikuttavat objektin sijan valintaan, kertautuvat useasti. Yksityistapauksiin, hienosäätöön ei kajoeta (eikä peruskurssilla toki tarvitsekaan). »Aspekti»-termiä ei kirjassa oteta esille objektin sijanvaihtelun sen paremmin kuin yhdysverbien partikkelienkaan yhteydessä, kuten ei vanhastaankaan viron tai suomen kieliopissa. Venäjänkieliselle opiskelijallehan käsite olisi tuttu, mutta kahden kielen aspektijärjestelmän epäyh-tenevyys saattaisi aiheuttaa sekaannuksia.

Partitiivin ja genetiivin avulla ilmaistu preesensin ja futuurin ero tulee esille vasta 26. kappaleessa, vaikka jo 5. kappaleesta lähtien (genetiivin käyttö) on annettu esimerkkejä, jotka itse asiassa ovat merkitykseltään futuurisia samoin kuin niiden venäjänkieliset käännökset, joiden aspektiltaan perfektiivinen verbi ilmaisee futuurista toimintaa. Epätäsmällinen on genetiiviobjektin määritelmä (s. 66): »olio, kokonainen asia tai ilmiö, johon toiminta kohdistuu». Toimintahan voi kohdistua myös adverbiaalilla ilmaistuun tarkoitteeseen; olisi voitu puhua suoraan objektista, kun tätä termiä myöhemminkin käytetään.

Menneen ajan aikamuotojen eroja on vaikea havainnollistaa ainakaan käännösten avulla, koska kohdekielellä on vain yksi preteriti. Imperfektistä todetaan vain ylimalkaisesti, että se ilmoittaa 'menneisyydessä tapahtunutta toimintaa'. Perfekti ja pluskvamperfekti määritellään täsmällisemmin (perf. = 'menneisyydessä tai ennen puheena olevaa ajankohtaa tapahtunutta päätökseen saatettua toimintaa', plperf. = 'menneisyydessä tapahtunutta päätökseen saatettua toimintaa, jonka tapahtuma-ajan ja nykyhetken välillä on ajallinen katkos'). Esimerkeistä ovat havainnollisia lähinnä vain consecutio temporum sisältävät virkkeet, mutta niitä ei mitenkään kommentoida. Plperf:n erityismerkityksistä olisi kannattanut mainita vielä sen käyttö oratio obliqua -lauseissa.

da-infinitiivin muodostusta selvitettäes-

sä on esityksen deskriptiivisyys johtanut siihen, että yksitavuisten *n-*, *l-*, *r-* loppuisten lyhyen vokaalin sisältävien konsonanttivartaloiden jälkeiset assimilaatio-tapaukset on sijoitettu *a*-tunnuksen alle (kuten *anda*, *käia*) selityksenä *le* → *ll*, *ne* → *nn*, *re* → *rr* (esim. *pane/ma* : *pann/a*). Tällainen sijoittelu tuntuu epäloogiselta — etenkin kun likv. t. nas. + klus. -yhtymien kyky assimiloitua on ollut puheena aikaisemmin astevaihtelun yhteydessä. Infinitiivien käytön erot on esitetty hyvin, joskin se on vaatinut yksityisten verbien luetteloita. *ma*-muodon tulosijaisuutta olisi sietänyt enemmän korostaa: sen avulla olisi voinut selittää ainakin osan tapauksista, jotka on nyt määritelty hämmästyttävästi »yhdessä monien tekemistä osoitavien verbien kanssa» (esim. *kutsub teed jooma*).

Viimeisissä kappaleissa esitellään jonkin verran myös derivaatiota, valitettavasti vain nominijohtimia kuten *-us*, *-lik*, *-line*. Deverbaaliset ja denominaaliset *us*-johdokset on käsitelty yhdessä, mutta joukkoon on tarpeettomasti liitetty myös *mus*-suffiksin avulla muodostettuja johdoksia (esim. *küsimus*). Niissä on ristiriitaisesti selitetty johdin *ma*-infinitiivin *m*-ainekseen liittyneeksi, vaikka juuri edellä on todettu, että *us* liittyy suoraan verbin vartaloon.

Lopuksi luodaan yleiskatsaus post- ja prepositiojärjestelmään. Tällainen semanttisten kriteerien mukaan ryhmitelty kokoava esittely on erittäin tarpeellinen missä tahansa oppikirjassa. Useinhan unohdetaan tarkastella tätä kieliopillista luokkaa samanlaisena funktionaalisen systeeminä kuin esim. sijajärjestelmä.

Tekstikokonaisuus koostuu kolmesta osasta. Ensin ovat »väljendid», jotka on myös käännetty venäjäksi. Alkukappaleissa ne sisältävät kiteytyneitä ilmauksia, kohteliaisuusformuloita yms., mutta myöhemmin niiden avulla alkaa tehokas sanastonkasvatus: tässä osastossa luetellaan tiettyihin aihepiireihin liittyvä sanastoja, esim. urheilulajit, kodin kalustus, vaatteet, ruumiinosat, oppiaineet ja Viron suurimmat kaupungit taivutuksineen

Kirjallisuutta

(paikallissijat). »Väljendid»-osa sisältää myös kunkin kappaleen kielioppiasiaan liittyviä lauseita. Edelleen siihen on koottu viron ja venäjän ilmauseroja. Esim. venäläinen pukee itsensä kiireestä kanta-päähän saman verbin avulla; virossa on suomen lailla käytettävä kulloisenkin ruumiinosan nimestä muodostettua adverbialia ja semanttisesti tyhjää verbiä.

Varsinaiset lukukappaleet (»lugemispala») pitenevät alun keskustelunpätäkistä loppupuolen parin sivun kertomuksiksi. Tekstit ovat mielenkiintoisia, nuorekkaita, hauskojakin, ja ne sisältävät paljon tietoa virolaisesta korkeakouluelämästä, Viron kulttuurista ja historiasta sekä merkittävimmistä kaupungeista Tallinnasta ja Tartosta. Lukukappaleisiin liittyy kysymyksiä. — Kysymysten jälkeen seuraa vielä lyhyt täydentävä teksti, kasukuja, runoja, sananlaskuja, arvoituksia. Niissä saattaa esiintyä harvinaisempiakin sanoja, kun taas varsinainen lukukappale koostuu keskeisestä sanastosta.

Tekstiosan jälkeen seuraa kappaleen sanasto aakkosjärjestyksessä. Nominista on nominatiivin lisäksi mainittu genetiivi ja partitiivi, verbeistä *ma*-infinitiivin lisäksi *da*-inf. ja preesensin I. persoona. Kolmas pituusaste on merkitty tavua edeltävällä graviksella. Kappaleen uudet sanat löytyvät lähes sataprosenttisen varmasti siihen liittyvästä sanastosta.

Kunkin kappaleen lopettavat lukuisat harjoitukset, joita on monenlaisia yksin-

kertaisista drilleistä suppeisiin aineihin ja laajahkoihin käännöksiin. Mekaaniset muotojen muuttamis- tai täydennysharjoitukset ovat vaativia, koska samassa lauseessa saatetaan harjoitella useaakin asiaa. Viimeisenä harjoituksena on yleensä jonkin aiemmin esiintyneen kielioppiasian kertaus.

Kirjan lopussa on virolaisten ja venäläisten sanojen luettelo: sana ja sivunumero, jossa se ensi kerran esiintyy. Luettelosta on jätetty pois harvinaiset, vain kerran esiintyneet sanat. — Liitteenä on vielä muutamien nominien ja verbien taivutuskaavoja.

Näin laajan ja perinpohjaisen oppikirjan laatiminen on suuri työ. Tekijät ovat sen vieneet menestyksekkäästi loppuun. Kieliopilliset selitykset ja määritelmät on ollut pakko minimoida, koota havainnollisiksi kaavioiksi ja ytimekkäiksi esimerkkisarjoiksi; kuvaus on silti yleensä tarkkaa, olennaisimpiin asioihin puuttuvaa ja tieteellisesti pätevää. Teos sisältää viron peruskieliopin lisäksi monipuolisen ja kiinnostavan tekstimateriaalin sanastoineen. Tutkittuaan 500-sivuisen kirjan kannesta kanteen — mikä kieltämättä ei ole vaatimaton tehtävä — opiskelija on hyvin pitkällä; hänellä on jo aheet viron kielen voittamiseksi omaan tietämyspiiriinsä.

SIRKKA SAARINEN